

Нор В.Т., Ханас К.Р. Гражданский иск в уголовном процессе Украины и других стран континентальной системы права: сравнительная характеристика.

Приведены способы возмещения вреда, причиненного уголовным преступлением, в уголовном производстве стран континентальной правовой системы. Исследованы подходы законодателей этих стран к таким вопросам, как предмет гражданского иска в уголовном судопроизводстве, временные рамки его предъявления, основные правила его рассмотрения и разрешения, а также обеспечения гражданского иска.

Ключевые слова: гражданский иск в уголовном производстве, соединенный процесс, Уголовный процессуальный кодекс, уголовное преступление, возмещение причиненного уголовным преступлением вреда.

Nor V.T., Khanas Kh.R. Civil Action in Criminal Proceedings of Ukraine and Other Countries of Continental Legal Systems: a Comparative Characteristic.

The article presents methods for remuneration of damages caused by the criminal offense in criminal proceedings of the states of continental legal system. There are also researched the approaches of legislators of these countries to such issues as the subject of a civil action in criminal proceedings, the time frames of its filing, the basic rules for its consideration and resolution, as well as to securing civil action.

Key words: civil action in criminal proceedings, adhesion process, the Criminal Procedure Code, criminal offense, compensation for damages caused by the criminal offense.

Стаття надійшла 1 червня 2013 р.

УДК 343.3

М.І. Паславський

ВСТАНОВЛЕННЯ ОЗНАК КОРУМПОВАНОСТІ СПІВРОБІТНИКА ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Здійснено спробу визначення ознак, які можуть служити приводом для висування версії про корумпованість співробітника ОВС та його зв'язки чи участь у протиправній діяльності організованого злочинного угруповання.

Ключові слова: національна безпека, корупція, оперативна обстановка, вербувальний вплив, версія, організоване злочинне угруповання, інформаційно-аналітична база, ознаки корумпованості, співробітник органу внутрішніх справ.

Постановка проблеми. Основним чинником, що створює реальну загрозу національній безпеці, негативно впливаючи на всі без винятку сфери суспільного життя – є корупція. Вона сприяє існуванню та укоріненню організованої злочинності в державі, підриває авторитет її влади, породжує недовіру населення у бажанні та здатності держави до протистояння організованій злочинності, зводить нанівець усі зусилля правоохоронних органів з протидії цьому явищу в цілому, а не окремим його проявам. Вжиті у попередні роки організаційно-правові заходи дозволили значно посилити антикорупційну спрямованість законодавства та відомчої нормативно-правової бази, визначити основні напрями та форми попередження та протидії корупції. Міністерством внутрішніх справ визначено антикорупційну діяльність пріоритетним напрямом у роботі органів внутрішніх справ.

Стан дослідження. Окремим питанням у дослідженні корупційних проявів у правоохоронних органах присвячені праці В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, І.В. Бондаренка, В.М. Варцаби, О.Н. Ведернікової, А.Ф. Волинського, В.Г. Гончаренка, С.А. Глушенкова, Ю.В. Голика, В.Г. Гриба, М.С. Гур'єва, Л.Ф. Гули, В.П. Захарова, В.С. Зеленецького, О.В. Копана, В.П. Коржа, В.Н. Кудрявцева, В.В. Лунєєва, М.І. Мельника, С.П. Назаренка, А.В. Наумова, В.В. Ноніка, В.С. Овчинського, В.Л. Ортинського, М.А. Погорецького, Б.В. Романюка, В.В. Тіщенко, С.І. Цветкова, В.І. Шакуна, В.Ю. Шепітька, М.П. Яблокова та ін.

У криміналістиці увага вчених І.А. Ніколайчука, В.В. Трухачова, Р.М. Шехавцова, Б.В. Щура приділялася дослідженню особливостей протидії розслідуванню.

На нашу думку, сьогодні вкрай важливо акцентувати увагу науковців і дослідників на проблемі виявлення корумпованих співробітників в органах внутрішніх справ.

Мета дослідження – визначити ознаки, які вказують на корумпованість співробітника органу внутрішніх справ, його зв'язки та причетність до діялизованого злочинного угруповання.

Виклад основних положень. Більшість дослідників справедливо вважає, що однією із характерних ознак організованої злочинності є стійкі зв'язки з корумпованими службовцями державних органів [1–4]. Організована злочинність являє собою відносно більшу групу стійких і керованих злочинних утворень, що займаються злочинною діяльністю в корисливих інтересах і створюють систему захисту від правоохоронних органів та соціального контролю з боку громадськості з використанням таких протизаконних засобів, як насильство, погрози та коруп-

ція [5; 6]. Основне призначення корумпованих представників державних структур полягає у забезпеченні безпеки існування й діяльності злочинної структури. Керівники зазначених структур усвідомлюють, що найбільший ефект при забезпеченні безпеки їх протиправної діяльності досягається завдяки зв'язкам і тісному «співпрацюю» із корумпованими співробітниками правоохоронних органів. Представники організованої злочинності оперативно реагують на діяльність існуючих і новостворених правоохоронних структур, скеровуючи значні сили й кошти на вербування співробітників податкової міліції, підрозділів по боротьбі із організованою злочинністю та корупцією органів внутрішніх справ та Служби безпеки України, прокурорів, суддів, керівників державних адміністрацій різного рівня тощо. Сьогодні активного вербувального впливу зі сторони кримінальних структур зазнають керівники зазначених органів, які здійснюють розпорядчі та організаційно-адміністративні функції в своїх установах. Не становить таємниці і є логічним той факт, що корумпованість керівника правоохоронного органу нейтралізує зусилля даного підрозділу з протидії окремим конкретним проявам організованої злочинності.

У зв'язку з викладеним, очевидною представляється актуальність досліджень, спрямованих на підвищення ефективності виявлення та викриття корумпованих співробітників органів внутрішніх справ, що співпрацюють з організованими злочинними групами. Корумповані зв'язки в правоохоронних органах забезпечують організованому злочинному формуванню безпеку, своєчасну інформацію про напрямки діяльності цих органів та операції, що готуються проти нього, надаючи йому можливість уживати відповідних заходів захисного характеру [7, с. 78]. Корупційна діяльність посадових осіб правоохоронних органів здійснюється різними способами. Зокрема, представники організованої злочинності встановлюють «потрібні» зв'язки з співробітниками, вважаючи, що в конкретній ситуації корупціонер буде поводитися так, як очікують від нього хабародавці [8, с. 16]. Це може бути для посадових осіб вирішення питань, пов'язаних із законною чи незаконною підприємницькою діяльністю кримінальної структури, залучення посадовця у спільну діяльність та його поетапне перетворення на члена злочинного угруповання з певними правами та обов'язками [9, с. 10].

В юридичній літературі науковцями робилися спроби визначити і узагальнити перешкоди розслідуванню злочинів за допомогою корумпованих посадовців. Так, І.А. Ніколайчук розрізняє перешкоди розслідуванню корупційних злочинів, які мають процесуальний харак-

тер: відмова в порушенні кримінальної справи без достатніх підстав; незатвердження постанови про порушення кримінальної справи; зтягування попередньої перевірки та штучне зтягування рішення про порушення кримінальної справи; передача порушеної кримінальної справи до іншого слідчого підрозділу для його обумовленого припинення; кількаразова передача кримінальної справи від одного слідчого до іншого або іншого органу розслідування з вилученням при передачах справи важливих доказів учинення прихованих злочинів та штучним створенням підстав для припинення справи; зтягування провадження по справі шляхом дачі вказівок про проведення без необхідності трудомістких слідчих дій, доручень органу дізнання про проведення складних оперативно-розшукових заходів; відмова в санкціонуванні рішень слідчого про обшук, арешт, продовження терміну досудового розслідування або тримання під вартою, незатвердження обвинувального висновку та повернення справи на додаткове розслідування; винесення неправосудного обвинувального або виправдувального вироку та ін. [10, с. 168–169].

Інші дослідники виділяють адміністративні-організаційні перешкоди: психологічний тиск на слідчого або оперативного уповноваженого з вимогою припинити попередню перевірку або розслідування; консультування суб'єктів злочинної діяльності та пряме повідомлення їм про плани майбутньої роботи у справі; надання злочинцю можливості встановити зв'язки зі співучасниками та пособниками; відсторонення співробітника від проведення попередньої перевірки або розслідування і переведення на посаду, не пов'язану з оперативною або слідчою роботою; доручення «термінової» роботи, ніяк не пов'язаної з розслідуванням, у період проведення важливих оперативних або слідчих заходів; скерування оперуповноваженого або слідчого у відрядження з метою відсторонення від розслідування або позбавлення часових переваг у використанні фактора раптовості; ініціювання службового розслідування за задалегідь сфабрикованими матеріалами проти «неугодного» суб'єкта розслідування; невжиття заходів захисту слідчого або оперуповноваженого, який піддався впливу з боку злочинців; прямі погрози та шантаж суб'єкта розслідування з метою змусити його вчинити вигідні злочинцям дії [11, с. 36–38].

Відтак, на нашу думку, одним із пріоритетних напрямів досліджень, спрямованих на підвищення ефективності виявлення та викриття корумпованих співробітників органів внутрішніх справ, які, зраджуючи інтересам служби, «співпрацюють» з організованими

злочинними групами, повинна стати розробка методичних рекомендацій досудового розслідування, у ході якої виявляються та викриваються корупційні прояви чи ціла система серед співробітників органів внутрішніх справ. Першочергового значення тут повинен набути аналіз ознак, відомості про які становлять інформаційно-аналітичне підґрунтя для висування версії про участь співробітників органу внутрішніх справ в організованій злочинній діяльності. Створенню інформаційно-аналітичної бази для висування версії про причетність до організованої злочинної діяльності корумпованих співробітників органів внутрішніх справ передують аналіз двох видів відносин: відносини, які виникають в результаті протиправної діяльності організованих злочинних угруповань, і відносин, які складаються у співробітників конкретних підрозділів органів внутрішніх справ у результаті виконання своїх оперативно-службових обов'язків з протидії організованій злочинності та окремим її проявам у різних сферах суспільного життя. Таким чином, інформаційно-аналітична база, в якій можуть міститися підстави для висування зазначеної версії, може бути створена лише на основі комплексного системного аналізу оперативної обстановки, яка склалася в певній сфері, шляхом зіставлення двох інформаційних напрямів, а саме:

- 1) інформації про кримінальну діяльність злочинного угруповання в конкретній сфері суспільного життя;
- 2) інформації про заходи органів внутрішніх справ із протидії протиправній діяльності зазначеного злочинного угруповання.

Вжиття дієвих заходів, здатних виявити систему корумпованих зв'язків співробітників органів внутрішніх справ у конкретному регіоні, не можливе без глибокого та всебічного вивчення його криміногенної оперативної обстановки. Необхідність проведення систематичної аналітичної роботи у цьому напрямі пояснюється логічною вимушеністю, оскільки не важко зробити висновок, що тривале існування злочинного угруповання, про що добре відомо громадськості, на конкретній території неможливе без участі в її діяльності корумпованих представників місцевих правоохоронних органів.

Об'єктивність аналітичних висновків прогресивно залежатиме від кількості та достовірності джерел оперативної інформації. Необхідно проаналізувати інформацію, що знаходиться в аналітичних оглядах різних правоохоронних відомств, звітах і дослідженнях всіх підрозділів, що займаються вивченням злочинності в даному регіоні. Особливу увагу слід звертати на інформацію про діяльність злочинно-

го угруповання з публічних джерел, зокрема в засобах масової інформації. Увага повинна бути приділена не тільки аналізу публікацій, що містили негативну оцінку кримінальної діяльності групи, але й публікаціям з негативною оцінкою діяльності органів внутрішніх справ, окремих співробітників. Окремо необхідно звертати увагу на наявність родинних та інших зв'язків між представниками органів внутрішніх справ, членів їх сімей чи родин із членами організованих злочинних угруповань. Це допоможе виявити інформаторів злочинного формування. Крім того можуть бути отримані відомості про склад і структуру організованої злочинної групи, кількість учасників групи, спеціалізацію злочинної діяльності та територіальну локалізацію тощо.

Інший інформаційно-аналітичний напрям, як зазначалося вище, містить у собі відомості про діяльність органів внутрішніх справ конкретного регіону, безпосередніми функціональними обов'язками яких є боротьба з аналогічними злочинними групами. У цьому разі аналітичному вивченню підлягають насамперед офіційні документи, що відображають результати зазначеної діяльності, передусім справ контролю-спостережного провадження, справ оперативного обліку, матеріали перевірок чи ініційованих завдань, результати яких з тих чи інших причин не були внесені слідчим чи прокурором в єдиний реєстр досудових розслідувань, або внесені не в повному обсязі чи неправдивої інформації з метою викривлення справжнього змісту інформації, повідомлення і рапорти оперативних уповноважених, які були залишені без розгляду начальником територіального підрозділу, начальником органу досудового розслідування або не було дано вказівки про реєстрацію такої інформації, закриття кримінального провадження слідчим чи прокурором тощо.

Аналіз даних матеріалів повинен бути системним і порівнюватися з раніше отриманими і перевіреними відомостями про діяльність конкретної організованої злочинної групи. В результаті аналітичної роботи повинні бути отримані відповіді на наступні питання:

– чи є істотні відмінності в каральних заходах підрозділів органів внутрішніх справ і судових органів даного регіону, здійснюваних щодо представників конкретної злочинної групи й представників інших організованих злочинних груп або «неорганізованих» злочинців чи злочинців-гастролерів, які однаково спеціалізуються із об'єктом нашої уваги;

– чи прослідковується систематичне прийняття незаконних або необґрунтованих процесуальних рішень відносно представників даної злочинної групи;

– хто саме з співробітників органів внутрішніх справ приймав процесуальні рішення або залишав їх без відповідного виконання в ході контрольних чи наглядових проваджень;

– на якій стадії досудового розслідування відбувається процес припинення карного переслідування щодо учасників даної злочинної групи.

Зазначений підхід відображає стратегічний напрям боротьби з корупцією серед співробітників органів внутрішніх справ на рівні окремого регіону, оскільки дозволяє перейти від виявлення окремих фактів корупційних проявів окремими співробітниками до виявлення системи стійких корумпованих зв'язків між ними й конкретною злочинною групою.

Зіставлення інформації про кримінальну діяльність організованої злочинної групи й співробітників органів внутрішніх справ конкретного регіону дозволяє підтвердити або спростувати загальну версію про участь в організованій злочинній діяльності корумпованих співробітників. У разі підтвердження зазначеного вище отримана інформація може бути підставою для висування індивідуальних версій про участь в організованій злочинній діяльності конкретних співробітників підрозділу.

Для цього необхідний додатковий аналіз кримінальної діяльності означеного організованого злочинного угруповання під час ведення досудових розслідувань окремих кримінальних проваджень, який дозволить виявити наступні ознаки, які вказують на інформування корумпованим співробітником конфіденційною службовою інформацією злочинне угруповання:

– оперативно-розшукові заходи, негласні слідчі (розшукові) дії, слідчі дії є безрезультативними;

– добре законспірована агентурна робота всередині злочинного середовища не дає позитивних результатів або ж дає малозначимі результати, а агент поступово усувається від основної злочинної діяльності, йому пропонуються дріб'язкові доручення, які, у випадку інформування підрозділа-ініціатора оперативної розробки, не можуть зашкодити злочинній структурі та її діяльності;

– злочинці ухиляються від кримінального переслідування до або відразу після прийняття кримінального процесуального рішення, пов'язаного із їх ізоляцією;

– заходи безпеки відносно осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, є неефективними;

– фігуранти та підозрювані володіють конфіденційною інформацією про перебіг оперативної роботи та досудового розслідування;

– надходить достовірна оперативна інформація, яка вказує на корумпованість конкретного співробітника та його співпрацю із злочинною структурою.

Докази присутності корумпованого співробітника в підрозділі органу внутрішніх справ можуть бути отримані у ході аналізу діяльності співробітників, причетних до розслідування кримінального злочину, зокрема:

– виявлення технічних пристроїв передачі інформації в службових приміщеннях;

– виявлення фактів несанкціонованого доступу до інформаційно-пошукових систем та баз даних;

– виявлення фактів зникнення, знищення, ушкодження, фальсифікації процесуальної значимої інформації, що перебуває в розпорядженні слідчого.

У разі виявлення зазначених фактів постає завдання щодо встановлення підозрюваного співробітника. Крім того такий співробітник може себе сам виказати, зокрема:

– у підрозділі створюються адміністративно-організаційні або інші перешкоди в провадженні оперативної розробки чи досудового розслідування;

– стає достовірно відомо про необґрунтовані або негласні контакти співробітника із розроблюваними, підозрюваними, обвинувачуваними чи особами з їхнього оточення;

– через надмірний інтерес до інформації, робота з якою не належить до обов'язків співробітника;

– прийняття необґрунтованих і нелогічних оперативних та процесуальних рішень, свідомо реалізація яких негативно впливає на оперативну розробку чи досудове розслідування;

– психологічні зміни у поведінці або зміна звичайної лінії поведінки співробітника підрозділу;

– необґрунтоване покращення матеріального становища співробітника чи його близьких, родичів тощо.

Є й інші ознаки, які вказують на ознаки корумпованості співробітника органу внутрішніх справ:

– отримання кредитів, придбання цінних паперів, нерухомості чи іншого майна з використанням при цьому пільг чи привілеїв,

не передбачених чинним законодавством, або на які співробітник не має права;

- зайняття співробітником безпосередньо, через посередників чи підставних осіб, підприємницькою діяльністю з використанням службових повноважень і пов'язаних з цим можливостей;

- сприяння з використанням службового становища фізичним чи юридичним особам у привілейованому здійсненні ними підприємницької чи іншої діяльності;

- неправомірне втручання з використанням службового становища в діяльність інших державних органів чи посадових осіб з метою перешкодити виконанню ними своїх повноважень чи домагання, примушування, сприяння у прийнятті неправомірного рішення;

- використання інформації, одержаної у зв'язку з виконанням службових обов'язків, у корисливих чи інших особистих інтересах;

- необґрунтована відмова у наданні відповідної інформації, надання невірогідної чи неповної службової інформації;

- відсутність обов'язкової реакції на виявлені факти будь-яких способів ухилення від оподаткування (шахрайське зниження прибутку, тінбові, не реєстровані угоди, вступ у позаслужбові відносини з працівниками податкової служби) на усі варіанти фінансових шахрайств, спрямовані на організоване розкрадання державних коштів, які знаходяться в розпорядженні державних чи інших підприємницьких структур;

- використання співробітником свого службового становища для блокування діяльності конкретної підприємницької структури конкурентів з метою підтримання монополії підприємницької діяльності;

- необґрунтоване просування по службових сходах співробітника, який не має певних переваг перед колегами по роботі.

У плані проведення ранньої діагностики осіб, схильних до зради, важливе значення займає аналіз комплексу психологічно вразливих характеристик особистості, що допоможе прискорити процес виявлення корумпованого співробітника.

Що стосується адміністративно-правової відповідальності за вчинення корупційних дій, то у випадку викриття правопорушення, пов'язаного з корупцією, складається адміністративний протокол. Якщо ж у діях особи присутній склад злочину, приймається рішення про відкриття кримінального провадження, а в необхідних випадках (якщо дії особи належним чином не зафіксовані) – про заведення справи оперативного обліку.

Варто не забувати про можливість свідомих і ціленаправлених провокацій з боку організованих злочинних структур з метою дискредитації співробітника, таким чином усунувши його від активних дій у боротьбі з конкретним угрупованням.

Висновки. Деструктивний вплив корупції на процес розвитку держави призводить до таких негативних наслідків, як соціальна нерівність, тотальне руйнування морально-етичних засад суспільства. У сфері правоохоронної діяльності це негативне явище призводить до суттєвого обмеження конституційних прав і свобод громадян, що зумовлює недовіру населення до державної влади та її інституцій. Разом з тим діяльність служб та підрозділів щодо боротьби з корупційними проявами в органах внутрішніх справ потребує подальшого вдосконалення, забезпечення комплектного поєднання профілактичних, попереджувальних та правозастосувальних заходів, спрямованих насамперед на ліквідацію умов, що створюють сприятливе підґрунтя для вчинення правопорушень у сфері оперативно-службової діяльності. Крім того, очевидною є необхідність зосередження зусиль на вирішенні, у межах компетенції Міністерства внутрішніх справ, питань щодо цілеспрямованої нейтралізації соціальних та економічних чинників відомчої корупції.

Відтак при розробці й перевірці версій про участь в організованій злочинній діяльності корумпованого співробітника органу внутрішніх справ необхідний максимально об'єктивний підхід. Отримані відомості про ознаки корумпованості лише тоді можуть скласти доказову інформаційну базу для висування зазначеної версії, коли вони утворюють конкретну систему, підтверджують одна одну та не містять суттєвих протиріч. Сам факт обвинувачення в корумпованості та зв'язках із злочинністю, навіть якщо він в майбутньому не підтвердиться, може спричинити негативні наслідки, зокрема – звільнення зі служби висококваліфікованих і досвідчених співробітників.

1. Гуров А.И. Организованная преступность – не миф, а реальность / А.И. Гуров. – М., 1990. – С. 19.

2. Основы борьбы с организованной преступностью / под ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. – М., 1996. – С. 166.

3. Криминалистика: Расследование преступлений в сфере экономики / под ред. В.Д. Грабовского, А.Ф. Лубина. – Нижний Новгород, 1995. – С. 308.

4. Гега П.Т. Стан боротьби зі злочинністю і корупцією у сфері оподаткування / П.Т. Гега, Л.М. Доля // Боротьба з організованою злочинністю

і корупцією (теорія і практика): Наук. – практ. журнал /П. Т. Гега, Л.М. Доля. – К.: Міжвідомчий наук. – дослідн. центр з пробл. боротьби з орг. злочинністю, 2007. – № 12. – С. 38–45.

5. Рекомендации ООН «Практические меры борьбы с организованной преступностью, выработанные Международным семинаром по борьбе с организованной преступностью». – Суздаль, 1991.

6. Чернявський С. Криміналізація економіки України: сучасний стан, тенденції, напрями протидії / С. Чернявський, О. Джу́жа // Право України. – 2005. – № 12. – С. 35–40.

7. Яблоков Н.П. Расследование организованной преступной деятельности: практ. пособие / Н.П. Яблоков. – М.: Юристь, 2002. – С. 37.

8. Волженкин Б.В. Коррупция / Б.В. Волженкин. – СПб., 1998. – С. 16.

9. Варцаба В.М. Розслідування злочинів організованих злочинних груп (тактико-психологічні основи): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В.М. Варцаба // Нац. юрид. акад. України. – Х., 2003. – С. 10.

10. Николайчук И.А. Соккрытие преступлений как форма противодействия расследованию / И.А. Николайчук; под ред. Р.С. Белкина. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – С. 168–169.

11. Журавлев С.Ю. Расследование взяточничества и коррупции / С.Ю. Журавлев, А.Ф. Лубин. – Нижний Новгород, 1995. – С. 36–38.

Паславский М.И. Установление признаков коррумпированности сотрудника органов внутренних дел.

Осуществлена попытка определения признаков, которые могут служить поводом для выдвижения версии о коррумпированности сотрудника органа внутренних дел и его связи или участия в противоправной деятельности организованной преступной группировки.

Ключевые слова: национальная безопасность, коррупция, оперативная обстановка, вербовочное влияние, версия, организованная преступная группировка, информационно-аналитическая база, признаки коррумпированности, сотрудник органа внутренних дел.

Paslavskuy M.I. Establishment of Signs of Corruption of Employee of Internal Affairs Bodies.

In the article an attempt was made to determine features that may serve as a reason for the suggestion of versions of corruption of police officer and his/her relationships or engaging in illegal activities of organized criminal groups.

Key words: national safety, corruption, operative situation, recruiting influence, version, organized criminal group, information and analytical base, signs of corruption, employee of internal affairs body.

Стаття надійшла 3 січня 2013 р.